

## Móra Ferenc könyvtárigazgatói tevékenysége 1917-től 1919-ig

Gyermekek és felnőttek kedvenc írója, *Csalavári Csalavér* és *Dióbel királyfi*, az *Ének a búzamezőkről* és az *Aranykoporsó* bájos, felejthetetlenül szép történeteinek alkotója — így él emlékezetünkben Móra Ferenc, az író. Mindannyiunknak szívéhez nőtt ez a vonzó, színes egyéniség, „aki csaknem egyedüli a mai magyar irodalomban, akinek emberi és irodalmi értékeit nem lehet különválasztani, akinek minden sorából meleg emberi szív, az érző és tiszta emberi mivolta dobog elő.”<sup>1</sup> Éppoly színesen, élvezetesen tudott írni a tanyai parasztokról és a mesék kedves gyerekhőseiről, mint a tudományos vagy éppen politikai témákról. Nagyon szerette a virágokat és a szegény embereket, de mély humanizmusa a gyermeklélekhez vitte legközelebb.

Hirneve — bármennyire szerény is volt — túljutott Szeged, sőt az ország határain is, a pesti lapok versengtek novelláiért, és a Búzamezők nagy eposzát majdnem annyi nyelvre lefordították, mint *Az ember tragédiáját*. Nagyon sokféle álnéven írt, de cikkeit és tárcáit, sőt a névtelen vezércikkeket is azonnal meg lehet ismerni hangjának őszinteségéről és közvetlenségéről, finom líraiságáról és sokszor iróniába átcsapó humoráról. Nagy európai műveltség társul a biztos művészi érzékhez, humánus és megértés ragyogja be minden sorát.

Hivatali munkájába is beleadja testét-lelkét, könyvtári jelentései egy pillanatra sem válnak élvezhetetlenné, hivatalos ízüekké. A „könyvek kriptája”, a szegedi kultúrpalota sok szállal szövi át életét, nemcsak munkahely volt számára, hanem ihletforrás is, csodálatos, kimeríthetetlen bánya, mely írásainak alapul, sőt témául szolgált. Csakhogy a kettős kötelezettség feszített tempót diktált; kortársai mind úgy emlékeznek rá, mint a munka fanatikusára, fáradhatatlan szorgalmú, sok dologgal élő emberre. A múzeum, a könyvtár, az ásatások, a leletek rendezése és feldolgozása, két újságnak cikkek, tárcák írása, s mindezek tetejébe az adminisztrációs munka — amit szíve mélyéből utált — éppen eléggé lekötötte minden idejét. Leveleiben egyre többször panaszkodik fáradtságáról, már 1918-ban így ír:

„... én olyan régen igazgató vagyok, hogy már bele is utáltam. Egyedül vagyok az egész hodályban — a háború alatt nem töltik be a helyemet, bajos is lenne olyan bolondot találni, aki 2000 korona fizetésre idejönne, — rengeteg gonddal és egész évre 70 korona fizetéstöbblettel. A napom az intézeté, az éjszakám a Szegedi Naplóé, amelynek négy év óta főszerkesztője vagyok, sokkal tisztességesebb fizetéssel, mint amekkorát Szeged ad. Persze ez annyit jelent, hogy minden nap hajnali 3 óra, 1/2 4, mikor szabadulok a redakcióból s a háború kezdete óta még nem aludtam ki magamat.”<sup>2</sup>

<sup>1</sup> *Nekrológ* = Népszava 1934. febr. 9.

<sup>2</sup> *Móra Ferenc levelesládája*. 1961. 125.

Itt kell megjegyeznünk, hogy néhány év múlva jövedelmezőbb és fényesebb állásokat is kínáltak neki, de ő „immorálisnak” találta otthagyni az intézetet és a *Szegedi Naplót*, mindvégig hű maradt városához és lapjához.

Kitartására, munkaszeretetére jellemző egy kis adalék — lányától, Móra Pankától:

„Tömörkény nagyon jól rajzolt, apám nem. Az ásatásoknál azonban mindkettőjüknek le kellett rajzolni a feltárt anyagot. Apám rajzai bizony nagyon torzban sikerültek, s mikor Tömörkény az ásatási naplót bemutatta az előjárásnak, külön hangsúlyozta: »ezt a rajzot én csináltam, ezt Móra«. Apámnak ez rosszul esett. Hazajött, maga elé állított az asztalra egy korsót, s azt ötvenszer lerajzolta, amíg tökéletes nem lett. — Attól kezdve soha nem különböztette meg Tömörkény a maga és Móra rajzait.”<sup>3</sup>

A rengeteg feladathoz széles látókörre, óriási tudásra volt szükség. Móra Ferenc méltán érdemelte ki az „utolsó magyar polihisztor” nevet és Supka Géza ámuló csodálatát:

„Valahányszor megfordultam a szegedi kultúrpalotában, mindig új és új oldalról ismertem meg Móra Ferenc univerzalitását. Dolgozószobájában az író fogadja a látót. Ha átmegyünk a szomszédos könyvtárterembe, a legtájékozottabb bibliográfus kalauzol, a régészeti- és néprajzi osztályon született archeológussal és etnográfussal állunk szemben. A képtárban műkritikusként magyarázza az ecset művészetének szépségeit, a természettudományi tárukban pedig a botanikus és zoológus, sőt ha kell, a mineralógus Móra toppan élénk.”<sup>4</sup>

Ez a ragyogó elme egész életén át tanult, olvasott, kutatót, képezte önmagát, s nem sok területe lehetett az emberi kultúrának, ahol ne ismerte volna ki magát. Mindig rajongója volt a könyveknek, s mindent elolvasott, ami a keze ügyébe került. Kedves novellában számol be arról a nagy pillanatról, amikor először szabadult be egy könyvesboltba, és ott kedvére olvashatott (Csontos Szigfrid). Később is mohó szenvedéllyel, a felfedezés örömeivel búvárkodott a könyvekben, s mikor a könyvek paradicsomába, a Somogyi-könyvtárba csöppent, szinte megisméltódott a gyerekkori élmény: egy létra tetején állva, sokszor étlen-szomjan, csak a szivar társaságában lapozta, jegyzetelte a néha felvágatlan könyveket. Ezzel vetette meg valódi és példamutató könyvtárosi műveltségének, tájékozottságának alapjait. Ő maga így számol be erről:

„Én, amikor a Somogyi-könyvtárhoz kerültem, azon kezdtem, hogy 3 évig nem mentem szabadságra, hanem arra használtam a nyári szünetet, hogy a főkönyvtárban — akkor 75.000 kötet volt — minden könyvet a kezembe vettem, megnéztem, személyes ismeretséget kötöttem vele. S könyvet nem címtároztam soha anélkül, hogy át ne lapoztam volna s ennek több hasznát vettem . . . mint az íróasztal-elméleteknek. Ez természetesen nem lebecsülése a könyvtártudománynak, de mi még nem tartunk ott, nekünk gyakorlati kérdéseket gyakorlati ésszel kell megoldanunk, minél egyszerűbb eszközökkel és minden nagyképűség nélkül.”<sup>5</sup>

Hasonlóan nyilatkozik a magyar iskolarendszerről, s keserűséggel tölti el az „irgalmatlan” magyar kulturálatlanság, a falvak szociális és szellemi nyomorúsága, a tehetséges parasztgyerekek elkallódása. De mivel a szeretet és

<sup>3</sup> Móra Panka szóbeli közlése, 1960.

<sup>4</sup> SUPKA Géza: *Móra Ferenc georgikoni sétái* = *Literatúra* 1926. 2. sz. 26.

<sup>5</sup> MÓRA Ferenc: *Válasz Gucher Ottó kérdőívére* = Bóday Pál: *A könyvtáros Móra Ferenc*. 1954. 14.

az általános humánium oldaláról közelít meg mindenfajta szociális és politikai kérdést — világnézetében sohasem jut tovább a polgári demokrácia álláspontjánál, gyakran megalkuvásokba kényszerül, és békességre inti a népet. A forradalmakat szükséges rossznak tartja, s a kommunizmusról — az országban dívó elferdített nézetek alapján — azt vallja, hogy kizárja az állami rendet. Világszemlélete csak a háború és a forradalmak idején érik harcossá. Eleinte csak a háború borzalmait látja, az egyszerű emberek iránti aggodalom, fájdalom és a béke óhajta csendül ki minden sorából, következetesen a pacifizmus oldalán áll lapjával együtt — a legdühöngőbb lelkesedés éveiben is. Később már az okokat keresi és azokat, akik felelősek az esztelen emberirtásért. De minden keserű tapasztalat ellenére rendületlenül bízik a jövőben, az elpusztíthatatlan életben, s tt magasodik fel leginkább politikai és emberi nagysága:

„A természet isteni közömbösséggel tér napirendre az emberi örületek felett, és a tavasz csudáival az élet nagyságára és halhatatlanságára figyelmeztet bennünket: Hiába irtjátok egymást! . . . el fog jönni az új nemzedék, mely a borzalom és oktalanság világa fölé újat épít, a világ tömegsírjaiból egészen más életnek kell kizsendülni.”<sup>6</sup>

\*

Polgári foglalkozása szerint könyvtár- és múzeumigazgató volt, de — az írói mellett — inkább csak múzeumi tevékenységét ismerte még a műveltebb közönség is, a csendesebb, kevésbé látványos könyvtári munkáról életrajzírói is alig tesznek említést.

1902, Szeged. Attól a pillanattól kezdve, hogy Szeged földjére lépett, elkötelezte magát a szegedi kultúrának. Először csak a *Szegedi Napló* munkatársa lett, majd 1904-ben a Somogyi-könyvtárba került kedves „gazdája”, Tömörkény István mellé. Egyre jobban megszerette a várost, amely mágnesként tartotta vonzókörében, csak így emlegette: az én városom. A kultúrpalota minden gondját-baját a magáénak érezte, s szinte rajongva vallott róla: „Drága ház ez nekem, kriptája fiatalságom holttestének és méhese életem legtisztább örömeinek.”<sup>7</sup> — Novelláiban, cikkeiben is — különösen a *Szegedi tulipántos láda*<sup>8</sup> és az *Elkallódott riportok* kötetekben — sok adalékot találunk a művelődéshez, a könyvekhez kapcsolódó véleményéről, nézeteiről. Ezek és más dokumentumok, levelek, kéziratok, feljegyzések — kutyanyelven vagy csomagolópapíron, mikor hogyan telt — szinte teljes képet adnak Móra Ferenc munkájáról, művelődéspolitikai céljairól.

1917. július 12-én a város a „legteljesebb bizalommal” szavazza meg Móra Ferencet könyvtárigazgatónak. Korábban mint könyvtártiszt, sok tapasztalatra szert tett, sok elképzelése volt, s ezeket most mint igazgató, meg is valósíthatta. Működését természetesen két részre osztja a Tanácsköztársaság rövid, de minden embert állásfoglalásra kényszerítő időszaka, és egész más elbírálás alá esik a Horthy-korszak sötét, kilátástalan világában folytatott tevékenysége.

<sup>6</sup> MÓRA Ferenc: *Az elpusztíthatatlan élet* = Szegedi Napló 1917. márc. 10.

<sup>7</sup> MÓRA Ferenc: *Amink van. — Összevissza a kultúrpalotában I. Előhang* = Szegedi Napló 1919. ápr. 20.

<sup>8</sup> Az 1936. évi kiadás címe [!].

Az újdonsült igazgató azonnal változtatni próbál az intézet helyzetén. Tömrökény csak csendes szóval „megjegyezte”, ő merészen fejükre olvassa az illetékeseknek a mulasztásokat: a legégetőbb probléma az épület megjavíttatása és a személyzethiány pótlása. Csípős megjegyzést tesz a kultúrpalota állapotára, amelynek „külsője meglehetősen elhanyagolt és megrongált, a mindössze 22 éves kultúrpalota egyre jobban kezdi valami gazdátlan műemlék jellegét felvenni.”<sup>9</sup> Az évről évre megújuló panasz azonban nem talál meghallgatásra, különösen az infláció idején, amikor az alapos restaurálás — kisebb javításokkal már nemigen lehet segíteni rajta — 170 000 koronába kerülne. A városatyák annyira nem törődnek a ritka értékekkel, hogy néha még „nem szorosán vett” kulturális célokra is igénybe veszik az épületet: egy ízben a gazdasági egyesület csirkekiállítását akarták itt megrendezni, máskor a leszerelt katonák kaszinóját kívánták volna berendezni. Az igazgató tisztán látja, hová vezet ez a közömbösség: néhány éven belül ki kell bővíteni a kultúrpalotát vagy bezárni, mert így nemcsak a gyűjtemények fejlesztéséről nem lehet szó, hanem a meglévő anyagban sem lehet rendet tartani. 1918-ban már majdnem 90.000 kötete volt a könyvtárnak, s a jelentésből tudjuk, hogy az ásatások során felhalmozódott régészeti anyag feldolgozatlanul zsúfolódott a pincében. Az is csak ilyen körülmények között történhetett meg, hogy a rozoga ablakok miatt ugyanebben az évben kirabolták az éremtárat.

A személyzet létszáma a könyvtár alapítása óta, tehát lassan 40 esztendeje nem változott. Ezalatt az állomány kétszeresére, az olvasók száma pedig ötszörösére emelkedett, a rendszerített tisztviselők száma azonban továbbra is csak négy! Fischhof Ágota az egyetlen, aki komoly szakképzettséggel rendelkezik, mert a berlini Zentrale für Volksbücherei-ben végzett és a Königliche Bibliothek-ben is szerzett tapasztalatokat. De ő is csak évenként meghosszabbított ideiglenes szerződést kap, mint a többi kisegítő, az igazgatót kivéve. Hiába sürgeti Móra legalább egy-egy új könyvtáróri, szakdíjnoki és szolgai állás engedélyezését, továbbra is csak egy kis lelkes, önzetlen csoporttól kap segítséget. Két nevet külön is ki kell emelnünk közülük: Sebestyén Károly és Czögler Kálmán tanárokat, akik pusztán kultúraszereztetből már évtizedek óta támogatják az intézetet. Móra meleg szeretettel, hálásan emlékezik meg az önfeláldozó kis csapatról, „amely az év minden napját gyönyörűséggel végzett munkában töltötte itt, akkor is, mikor a tüzelőinség heteiben egy hat lépés hosszú, egy lépés széles folyosó-szögletbe bújtt össze dideregve dolgozni az intézet egész személyzete . . . köszönet annak a lelkes kis gárdának, amelynek másképp nem tudom meghálálni azt a ragaszkodó hűséget és fanatikus kitartást, amivel évek óta szolgálják ezen a helyen a kultúra ügyét, nem keresve jutalmat és nem várva elismerést.”<sup>10</sup>

A legnagyobb elismerést és köszönetet azonban maga az igazgató érdemelte volna meg, aki hihetetlen munkabíráásával, szorgalmával, de legfőképpen emberi helytállásával valóban példát mutatott munkatársainak a forradalmaktól feszülő, véres esztendőkből. Móra a háború kérdésében is egyértelmű választ adott, s most habozás nélkül a forradalom, a proletárdiktatúra mellé áll. A *Szegedi Napló* — melynek 1913 óta ő a főszerkesztője — mindig radikális hangon támogatja a forradalmat, elsőként tudósít a Nemzeti Tanács közleményeiről is, de az orosz példától fél. Egyre-másra jelennek meg Móra szenvedélyes

<sup>9</sup> MÓRA Ferenc: *Jelentés a Somogyi-könyvtár állapotáról 1917-ben.* Kézirat.

<sup>10</sup> MÓRA Ferenc: *Jelentés a Somogyi-könyvtár állapotáról 1919-ben.* Kézirat.

hangú vezércikkei az igazi hazafiságról, Tisza és társainak felelősségéről, majd „meghatott lélekkel” üdvözli a munkáshatalmat, az egyedül lehetséges államformát: „Talán soha se volt még a történelemben diktatúra, amely ilyen megalkuvástalanul kemény és mégis ilyen isteni emberséges lett volna.”<sup>11</sup> Érti, hogy a jövő a kollektív társadalomé, de gyakorlatilag csak „kívülről” támogatja a szocializmust.

Nemcsak szavakban, hanem tettekkel is bizonyítja elvhűségét. Az illegálisan megalakuló szegedi Nemzeti Tanács elnökségét nem vállalja, de — mint tagja — fáradhatatlanul szervez, szónokol, népgyűléseket hív össze, sőt ő fogalmazza meg a tíz pontból álló proklamációt is. Lapjában állandóan közli az új eseményeket, egyre erősebb hangon követeli a rendbontók, a munkáshatalom ellenségeinek eltávolítását — emiatt sokszor féloldalakat is kicenzúráznak a lapból! (Ezeket a vörös tintával áthúzgált cenzúra-példányokat Móra Ferenc gondosan összegyűjtötte, s ma a Somogyi-könyvtár különgyűjteményének értékes darabjai.) A márc. 22-én megalakuló szegedi direktórium beválasztja a kultúra és nevelésügy bizottságába, mint a város szellemi életének elismert és népszerű vezérének. A proletárdiktatúrát azonban öt nap múlva a francia megszállás váltja fel Szegeden. Elképzelhető, hogy mi várt a vezetők-re ezután! Móra Ferencet egyelőre csak fenyegetik, ezért, fájó szívvel bár, kénytelen megválni főszerkesztői állásától, nehogy „veszedelmére legyen az újságnak”. Hitétől, meggyőződésétől azonban nem tudják megfosztani: „Én tudom azt, hogy itt még lesznek földrengések és lávaömlések, és hogy sok minden, ami szívünknek kedves, elpusztulhat még és a saját életünk is füstté válhat a nagy tűzvészben, amelynek csóvavetői voltunk és én mégis hívő hittel kiáltom, hogy füstön, ködön, gyáson, szenvedésen túl látom az ígért földjét, amelyen nálunk boldogabb nemzedék éli a miénknél emberibb életét.”<sup>12</sup>

Ezért a magatartásért később is zaklatják, fejére olvasván minden lehető vádat. Móra az 1920-as évi jelentésben említ egy kellemetlen esetet, amikor vizsgálatot rendeltek el ellene, mivel a nemzeti hadsereg budapesti bevonulása napján nem tűzette ki a zászlót a szegedi kultúrpalotára. „Az epizódot szűkségesnek tartottam itt följegyezni, (a jelentésben itt ceruzával áthúzott rész következik: „a jövő számára”) mint adalékot a politikának a kultúrához való viszonyára.”<sup>13</sup>

Valami haszna mégis volt az intézetnek a megszállásból. A francia tiszték, mint művelt nemzet fiai, nagy érdeklődést tanúsítottak a könyvtár iránt, sőt felsőbb parancsban külön is felhívták az átutazó katonák figyelmét arra, hogy lehetőség szerint ismerkedjenek meg Szeged kultúrájával. Tettekben is megnyilvánult ez az érdeklődés: De Tournadre tábornok 50-ezer frank értékű francia könyvet ajándékozott a könyvtárnak a világhírű Lemerre-cég kiadványaiból, s ezeket a katonáival hozatta el Párizsból, hátizsákokban.

A forradalmi idők a kultúrpalota belső életét is megváltoztatták: Móra egész sor művelődéspolitikai újítással próbálkozott. Ebben nagy segítségére volt Szabó Ervin példája, akit „mestereként” tisztelt, és akitől őszinte fájdalommal vett búcsút halálakor: „Szabó Ervin halála talán nagyobb vesztesége a holnapi Magyarországnak, mint a mainak . . . mi a vidéken vagyunk névtelen és kicsi, de hűséges és hívő kubikusai annak a kultúrának, amelynek ő építő-

<sup>11</sup> [MÓRA Ferenc]: *Memento* [vezércikk] = Szegedi Napló 1919. ápr. 1.

<sup>12</sup> MÓRA Ferenc: *Hiszek az emberben* = Szegedi Napló 1918. dec. 25.

<sup>13</sup> MÓRA Ferenc: *Jelentés a Somogyi-könyvtár állapotáról 1920-ban*. Kézirat.

mestere volt.”<sup>14</sup> Móra Ferenc tőle tanulta meg a kultúra terjesztésének új módszereit, felismervén, hogy a kor színvonalára kell hozni, az ország tudományos életébe is be kell kapcsolni a szegedi intézetet a maga gazdag, de a város határain túl szakkörökben is alig ismert anyagával. Meg akarta teremteni a kultúra délvidéki központját, fokozatosan szélesítve annak hatáskörét. Kapcsolatot teremtett az egyesített munkás-szakegyleti könyvtárral, felajánlotta segítségét és tanácsait a könyvtár rendezéséhez. Javaslatot tett a Somogyi-könyvtár duplumainak átadására, jól sejtve, hogy „a munkásotthonokban bőven akadna intelligens publikum”. Azt is világosan látta, hogy „a hatalomra jutott munkásságnak új, pozíciójához mért szellemi fegyverrel is fel kell szerelnie magát s ebben én mindenkor készséggel állok rendelkezésére.”<sup>15</sup> S hogy ez nemcsak alkalmi felbuzdulás volt, mutatja az a tény, hogy a Horthy-rendszer alatt is fenntartotta velük a kapcsolatot: ajánló könyvjegyzéket küldött az ifjúmunkások számára.

Talán ezek a legtermékenyebb évek a könyvtár fejlődése szempontjából is: mind a három évben szokatlanul nagy gyarapodásról beszél a jelentés. Az állomány növekedése valóban minden eddigi mértéket fölülmúl: a három év alatt összesen 7611 kötetet jelent. A Tömörkény-korabeli 1741 kötetes átlaggal szemben most tehát évi 2500 kötet fölötti szaporulattal számolhatunk. Móra azonban nemcsak közli az adatokat, hanem rögtön meg is magyarázza, sőt az előző évi eredményeket is hozzáteszi összehasonlítási alapul. „A háborús viszonyok és a könyvtárak megdrágulása mellett aránylag feltűnően nagy gyarapodásnak — írja 1917-ben — az a magyarázata, hogy az eddig fel nem használt városi alapok könyvbeszerzésre fordítottak.” A következő évben hagyatékek és ajándék gyanánt egész könyvtárak kerültek a kezükre. A jelentés fel is sorol jó néhány nevet, akik mind 2—300, sőt néha 1000 kötettel ajándékozták meg a könyvtárat. Az adományok között persze sok a duplum, és nincs is mindegyik feldolgozva, ezért a tényleges gyarapodás jóval nagyobb, mint a járuléknapló utolsó tétele. Móra még azt is megemlíti, hogy bécsi, berlini, ulmi és egyéb antikvárok katalógusok alapján is sokat vásároltak. A könyvbeszerzés tehát hozzáértő kezekbe került!

Az 1919-es gyarapodás szinte teljes egészében ajándékból áll. A vásárlást ugyanis nagyon megnehezítette Szeged politikai különállása és a minimális dotáció. Mégis sikerült néhány értékes könyvet beszerezniök, mint Andersen: *Reise in Österreich* című, magyar vonatkozásokat is tartalmazó, rézkarcos bécsi kiadásának egy számozott példányát, valamint egy illusztrált Grimm-meséskönyvet, mely szintén bibliofil kiadásban jelent meg, mindössze 150 példányban. Emellett alkalmazkodniok kellett a közönség igényeihez is, amely nem bírván megfizetni megszokott olvasmányait, a könyvtártól várta a kielégítést. Idegen nyelvű munkákat főként a megszálló csapatok tisztjeinek kedvéért kellett beszerezniök. A háború irodalmát és a forradalmak bécsi és budapesti röpiratait is gyűjtötték, „de a modern könyvkultúra kivirágzását egyetlen példány sem képviseli.”<sup>16</sup> Ezen a szomorú helyzeten egyelőre nem lehetett változtatni, ezért volt nagyon fontos az adományozás, mely ezúttal értékes szakkönyvtárak beolvasztását jelentette. Ebben az évben ajánlotta

<sup>14</sup> REMETE László: *Móra Ferenc Szabó Ervinről* = *Tiszatáj* 1956. 2. sz. 124—125.

<sup>15</sup> MÓRA Ferenc: *Levél a Szociáldemokrata Párt elnökségéhez*. 1918. XI. 27. = Bóday Pál: *A könyvtáros Móra Ferenc*. 1954. 32.

<sup>16</sup> MÓRA Ferenc: *Jelentés a Somogyi-könyvtár állapotáról 1919-ben*. Kézirat.

fel a szegedi Gyorsírók Egyesülete a Somogyi-könyvtárnak 2131 kötetes, igen értékes, de rendezetlen és nem megfelelően kezelt szakanyagát. Ez a könyvtár az ország egyik leggazdagabb gyorsírási gyűjteménye volt, számos írástörténeti művel. A cél csak a nagyobb, szakszerűen vezetett városi könyvtárral való egyesítés volt, a gyűjtemény fejlesztése továbbra is az egyesület gondja maradt. Hasonló céllal került a Somogyi-könyvtár „letétele” az Orvosegyesület 454 kötetes állománya is. Móra azzal is növelte az adakozó kedvet, hogy a lapokban felhívást tett közzé helyi vonatkozású háborús emlékek adományozása érdekében. Az egyéni adakozók között ő maga járt elől jó példával, minden évben teljes folyóirat-évfolyamokkal, különleges jelentőségű kéziratokkal és többszáz könyvvel járulva hozzá kedves könyvtára fejlesztéséhez.

A belső munka is felgyorsult és megújult e három év alatt. A folyamatos feldolgozó munkán kívül megkezdtek a fővárosi lapokból a könyvújdonságokra vonatkozó komolyabb kritikák gyűjtését, amelyeket beleragasztottak az illető könyvekbe. 1918-ban rendezik a kéziratállományt és az aprónyomtatványosztályt, katalogizálják a kliségyűjteményt, 1919-ben gyökeresen átrendezik az összes múzeumi részleget, és elkészítik ezek cédulakatalógusát. Teljesen felújítják a kézikönyvtárat, és több új katalógust építenek ki, így a térkép-gyűjteményről és az orvosi szakról új, modern szakkatalógus készül. Emellett a cédulák beosztása a régi, negyedéves rendszerrel szemben minden hónapban, sőt a legforgalmasabb őszi időben hetenként történik.

Az állomány nagyarányú fejlődését és az új igényeket tekintetbe véve több új szakot állítanak fel, többek között az etnográfiai és a folklórisztikai szakot. A világháború alaposan megszorított irodalmát *V.* jelzéssel külön szakba gyűjtik, az értékesebb amatőr-kiadásokat *Am.* jelzéssel látják el, s külön gyorsírási szakot is felállítanak *Fd.* jelzéssel. Az aprónyomtatványokat különös figyelemben részesítik, mert ezek „a forradalmi idők természetes melegágyai, begyűjtésükre különös gondunk volt és a Nemzeti Múzeumra való tekintettel többes példányokat is gyűjtöttünk.”<sup>17</sup> Ilyen előrelátással valóban egyedülálló aprónyomtatvány-gyűjteményre tett szert a Somogyi-könyvtár 1839 darabból álló anyagával.

Ezt a gazdag, bőséges művelődéstörténeti anyagot tartalmazó — bár felosztásában helyenként vitatható — gyűjteményt 1919-ben az új eseményeknek megfelelően további 3 csoporttal bővítették, melyek közül az „Országos kommunizmus” 130, a „Szegedi kommunizmus” 26 és a „Szegedi ellenforradalom” csoportja 53 darabból állt. Ma már sok unikum van e fontos, könnyen megsemmisülő dokumentumok között, ezért felbecsülhetetlen értékű Móra és társainak gyűjtése.

Hogy a felsoroltakból mennyi Móra Ferenc személyes munkája, azt — szerénysége folytán — ritkán tudjuk meg a jelentésekből, de annyi bizonyos, hogy az övé volt az „oroszlánrész”. Emellett nem-könyvtári munkát is végzett: majd minden ásatást személyesen „tekintett föl”, 1917-ben tízórás előadás-sorozatot tartott az őstörténetből — nagyszámú hallgatóság előtt —, 1919-ben pedig könyvtártörténeti kiállítást rendezett értékes régi kötésekkel és exlibrisekből.

Sokszor az sem volt elég, hogy a kultúrpalotának áldozta „napjait és éjszakáit”, egész munkaerejét, hanem anyagilag is támogatnia kellett az intézetet. Az infláció éveiben Móra — minden humánus nézete ellenére — egy időre

<sup>17</sup> MÓRA Ferenc: *Jelentés a Somogyi-könyvtár állapotáról 1919-ben.* Kézirat.

kénytelen volt megszüntetni a kultúra ingyenes élvezetét, és bevezette a ruhatári díjat. Előfordult, hogy „hónapokig a sajátomból kellett fedezni az intézet összes kiadásait” — írja 1919-ben. Ezért szinte képtelenség volt a könyvek karbantartása, hiszen 1918-ban 902 koronáért csak 174 könyvet tudtak beköttetni, míg az előző évben ugyanennyi kötet feleannyi pénzbe került.

Az anyagi nehézségeket leginkább az olvasók sínylették meg, akik — azonfelül, hogy nem kaptak elegendő és megfelelő könyvet — sokszor még az olvasóterembe sem juthattak be a szénhiány miatt. Ezért néha hónapokig, sőt fél-éven át is szünetelt az olvasószolgálat: „a forradalom kitörése, illetve a leszerelés után tömegesen jelentkeztek az olvasók, — sajnos, az olvasótermet lehetetlen volt megnyitni, hiszen csak annyi szent kaptunk, hogy az igazgatói kis szobát fűthetjük az egész hivatali személyzet számára.”<sup>18</sup>

Az olvasók számát a háborús viszonyok erősen megtizedelik, s a nyitvatartási napok száma is egyre kevesebb. A mélypont 1918-ban következik be, amikor is az 1913. évi látogatottságnak nyolcadrészét sem éri el az olvasólétszám, illetőleg egész évben (ti. 135 nap alatt!) annyi ember fordul meg a könyvtárban, mint az utolsó békeévben egy hónap alatt:

Év	Olvasók		Napi átlag	Nyitvatartási napok
	létszáma	%		
1913	14 945	100,0	62	249
1917	2973	19,9	17	175
1918	1725	11,5	13	135
1919	5485	36,7	47	117

Igaz ugyan, hogy 1919-ben még mindig csak harmadannyi olvasó keresi fel a könyvtárat, mint 1913-ban, de a napi átlag már kezdi megközelíteni a hat év előttiét. Tehát csak a kevés nyitvatartási nap miatt van ennyi olvasó, máskülönben nagyjából helyreállt az egyensúly, és újra fejlődéssel biztat. Móra jó érzéssel veszi észre, hogy „a háború likvidálása és a konszolidált élet újrakezdése után a kultúréhség nagyobb lesz, mint valaha volt, s a kultúrintézetekkel szemben egészen új tömegek fognak új igényeket támasztani, sőt maguknak az intézményeknek kötelessége ezeknek az igényeknek a fölélesztése.”<sup>18</sup>

Az olvasók többségét még mindig a tanulók alkotják, de már csak 45—46%-kal. (Tömörkény idejében 57—60%-os volt a tanulók aránya.) Felzárkóznak melléjük a nők is — az olvasóknak mintegy ötödrésze — és nagyon megszaporodott a katona. 1918—19 forradalom-váró, tavasz-váró éveinek olvasási lázáról az öreg Kotormány János számol be visszaemlékezéseiben:

„Jött a nyár. Forrongó idők jártak. Az olvasók többsége diák volt. Ellepték az olvasótermet, lázas izgalommal tanulmányozták a könyveket, a forradalom várása megülte a várost, beszökött a könyvek csöndes, nyugodt világába. Azelőtt tizen-tizenöten ültek egy délután könyvekre hajolva, s ez a szám felszökött ötvenre-hatvanra. Egyszeriben éhesek lettek a betűre... Az emberek felszabadultak a hosszú, nyomasztó évek alól, tavaszi frissesség bújt a szívekbe. És milyen érdekes, olyan könyveket keresnek, kérnek, követelnek, amit eddig senkise háborgatott. Meg a legújabbakat kérték, amelyek már a

<sup>18</sup> MÓRA Ferenc: *Jelentés a Somogyi-könyvtár állapotáról 1918-ban*. Kézirat.



forradalom nyomdájából kerültek ki. Éhesek voltak a betűre, jó szóra, igazságra... A könyvtárból eltűntek a papok, apácák, akik eddig be-betelepedtek, a ruhatárban diák-sapka és katonasapka volt egymás mellett.”<sup>19</sup>

Kotormány János elbeszéléséből kiderül, hogy nyáron sem volt szünet a könyvtárban. Ez természetes is, hiszen jóformán csak a nyár állt az olvasók rendelkezésére, amikor nem kellett fűteni, a hosszú téli hónapokban bizony üresen tátongott az olvasóterem. A kis idézet némi fényt vet az olvasóteremben használt művek összetételére is, mennyiségük pedig az olvasók arányaihoz igazodik, de az egy olvasóra jutó könyvek száma Tömörkény óta nem sokat változott (1,2–1,3%). A kölcsönzők száma már érdekesebb képet mutat: a lassú növekedés 1919-ben hirtelen a háromszorosára ugrik (1024 fő), és az egy kölcsönzőre jutó arányszám is megközelíti a kettőt. Pedig Móra eleget panaszkodik a kölcsönzőkre, akik nagyon fegyelmezetlenek, és nem tartják be a határidőt. Ezért újra megszigorítják a feltételeket: „a kikölcsönzést csak tudományos művekre korlátoztuk és igen magas biztosítékokhoz kötöttük egy heti határidővel” — hangzik az 1919-es jelentésben. Az igényeket azonban már ilyen intézkedésekkel sem lehetett visszaszorítani, a kölcsönzött művek aránya egyre nőtt az olvasóteremben használtak rovására. Tömörkény idejében ez legfeljebb 6%-ot jelentett, míg most a 25, sőt a 29%-ot is eléri.

Nagy eredmények születtek tehát ebben a rövid, de annál szebb időszakban Móra Ferenc tevékenysége nyomán. Bár a későbbi szívós munka számára ezek az adatok csak a kezdetet, a célkitűzéseket mutatják, ez a három év minden szempontból pályafutásának csúcspontját jelenti.

M<sup>me</sup> SAROLTA SÁRA—LUKÁTSY

#### L'activité de Ferenc Móra en tant que directeur de bibliothèque (1917–1919)

L'étude examine l'activité de bibliothécaire de Ferenc Móra, connu en premier lieu comme auteur de livres pour la jeunesse. Son activité de bibliothécaire de trente ans est divisée en deux parties par un tournant d'époque historique: l'année 1919. Ferenc Móra lutte obstinément pour l'amélioration des circonstances de l'institut, les soins les plus lourds sont pour lui l'état du bâtiment, le manque de personnel et le soutien matériel réduit. Malgré les circonstances défavorables nombreuses, il développe méthodiquement le stock de la bibliothèque, il édifie des catalogues bien utilisables à l'aide de ses collaborateurs, et il tâche de satisfaire aux exigences du public par des services modernes. Outre l'accroissement en nombre du stock, l'étude analyse la formation du nombre des lecteurs et la qualité des livres lus aussi, en prouvant par cette analyse que Ferenc Móra a fait une oeuvre durable sur ce terrain spécial aussi.

<sup>19</sup> TAKÁCS Tibor: *Móra igazgató úr*. 1961. 48–50.